

Felszabadulásunk ünnepe

„Mert végre miénk ez a meggyötört
jéggel, aszályal vert édes anyaföld,
miénk, mi építjük napról napra itt
a Szépség és Öröm zengő tornyait.”

Számtalanszor leírtuk az elmúlt esztendőkből és most mégis meghatódottságot érzünk, amikor kimondjuk: húsz esztendővel ezelőtt szabadult fel hazánk, közvetlenül a fasiszta barbárság, de tágabb értelemben évszázadok úri bitangosága, urak, papok dölyfje alól. Húsz esztendő nem nagy idő egy nemzet életében, mégis: akik szabadságunk hajnalán születtek már csak történelemként ismerik azt a kort, amelyben a legnagyobb proletárköltő, József Attila messzehangzó vágyként kiálthatta:

„Jöjj el szabadság! Te szülj nekem rendet.”

És amikor az ezerfajta népbetegséggel, munkanélküliséggel, földtelenséggel, jognélküliséggel sújtott hazáról tanulnak, valójában nem is tudják elképzelni mit jelenthetett, mennyi akadályba ütközött a költő követelése: „föl kéne szabadulni már és a hozzáértő dolgozó nép okos gyülekezetében hányni-vetni meg száz bajunk.”

A magyar történelem felszabadulásunk előtti 25 éve nemzetünk életének legsötétebb időszaka. A Tanácsköztársaság bukása után a legvadabb terror, minden haladó gondolat könyörtelen üldözésének korszaka sújtotta népünket, és a fasizmus uralomra jutása még csak súlyosbította a helyzetet.

Mocskolt ez a kor, és a legjobbak, akik szefettek volna mélyebb, őszintébb, szabadabb értelmet adni az életnek, üldözöttekké váltak, s csak „szép, könnyűléptű” szívükben hordhatták a reményt, amely már egy „messzefénylő, szabad jövő felé tör.” Sajnos mi voltunk a fasiszta Németország legutolsó csatlósai és így a szabad jövő felé szárnyaló gondolat bujdosni volt kénytelen, de helytelen lenne megfeledkeznünk az ünnepelés óráiban arról a tényről, hogy voltak itt is igazak. A fordulatot, a várva-várt szabadságot ugyan a szovjet hadsereg győzelme kívülről hozta az országba de a magyar társadalom a sok évtizedes elmaradottság folytán rég megérett a változásra, és ennek legészrevehetőbben épp az irodalom adott hangot. Illyés Gyula „Nem volt elég” c. versében pl. így beszél az elkerülhetetlen összeomlásról:

„Mert sem erő, sem bölcsesség
nem lehet elég, hogy megójjja
a házat, amelyben rakója
nem lelheti meg a helyét.”

S mert bűnös uraink menthetetlen uralmuk lehetséges védelmeként belesodorták népünket a tengernyi szenvedést hozó második világháborúba, a negyvenes évek elején fokozatosan erősödnek a haladó társadalmi erők is, pl. megalakul a Történelmi Emlékbizottság. A háború elleni tüntetés megnyilvánulása Kossuth és Tánácsics sírjának megkoszorúzása, majd 1942. március 15-e, a Petőfi szobor megkoszorúzását követő nagyszabású demonstráció. A Népszava 1941-es karácsonyi számában a kommunisták és szocialisták mellett ott találjuk Bajcsy-Zsilinszky

Endrét, akit a nép feltétele elválaszt osztályától, de még a keresztény kurzus egyik legfőbb ideológusát Szeckfű Gyulát is, akik mind a nemzeti függetlenség és a béke igénlői lesznek a háború rémségei közepette. 1941 őszén megszólal Moszkvában a Kossuth adó, itthon újra megjelenik a Szabad Nép, a párt lapja és a kommunisták irányítása alatt kiépítenek egy egyre erősödő antifasiszta frontot. 1943-ban, a szárszói konferencián a népiesek balszárnya (Erdei, Nagy I., Veres P. stb.) határozottan kiállanak az ország népi demokratikus átalakítása szükségessége mellett.

Az öneszmélés nehéz hónapjai és évei ezek, amikor minden tisztességes gondolkodású irónak is hangot kell adni hovatarozásáról. Ez mozdítja ki kényesen őrzött elefántcsonttoronyából Babits Mihályt is. mert rádöbben. hogy kötelessége a „barbárság lármája közt ebrentartani a lekiismeret nyugtalanságát. Megőrizni egy jobb jövő számára az emberiség megvetett eszméit, a szellem és szabadság tiszteletét.” Ekkor száll le „a kínok eleven, süket és forró sötétjébe” s míg torkát a rákkal jelentkező könyörtelen halál szorongatja kimondja az ellenállásra buzdító proféciát:

„... vétkesek közt cinkos, aki néma ...”

De gyöngye fegyver volt már ekkor szózat és igazság. Az elszabadult pokol, a tobzódó embertelenség százezrével megszarolta le a kiszolgáltatott áldozatokat, köztük a magyar irodalom nem egy kiválóságát és bontakozó reménységét. Radnóti Miklós, Szerb Antal, Gelléri Andor Endre, Halász Gábor, Kemény Simon, Fenyő László, Pap Károly, Bálint György . . . fáj még a felsorolást is folytatni, 72 olyan áldozata van irodalmunknak, akik sokat tehettek volna fénye emeléséért.

Bűnös uraink a „vörös pokollal” rémíszttgették a népet s csak kevesekhez jutott el Gábor Andor okosan magyarázó szava:

„Mért lenne az orosz néked
a madárijesztő
nem orosz a szolgabíró,
nem orosz a jegyző . . .”

1944. szeptember 26-án a szovjet hadsereg csapatai átlépték Magyarország határát, megkezdődött hazánk felszabadítása. Költőink számtalan alkotásban örököltik a felszabadító seregek harcát. Benjámin László „Petőfi Grúziában” c. versében felleleveníti a legendát: Petőfi nem halt meg Segesvárnál, hanem foglyul esett és a cári katonák őrizték. A nép évtizedeken keresztül várta, hogy onnét egyszer visszatér. S bár halhatatlan költőnk „Oroszország földjét sose” látta, mégis annak volt igaza, aki várta. hogy onnan jön haza, mert a felszabadító hadsereg katonái úgy jönnek hazánkba, hogy Petőfi eszméit váltják valóra:

„Vérrel váltja édes szülőhelyed,
közös ügyért indul harcba veled
orosz, ukrán, kirgiz, grúz és tatár.”

A szovjet hadsereg a halál helyett az életet, a jövőt hozta el számunkra:

„... a vörös tankok nyomában,
teltebb, szebb a kalász . . .
A Vörös Hadsereg nyomán
az élet derűje int:
a víg szabadságot tanulják,
fiaink, lányaink.”

S harcok eredményeként már 1944. november 30-án a Magyar Kommunista Párt javaslatot terjesztett elő Magyarország demokratikus újjáépítéséről. A javaslat

fő pontjai: a német fasizmus elleni harc, a demokratikus szabadságjogok biztosítása, a földreform, a monopoltőke elleni harc, az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása.

De a háború még tart, egyre szaporodnak a „piros fejfák” és az elesett hősök áldozata miatt mi is együtt mondjuk a költővel:

„Áldassék emberi vér, amely érettünk megadatott,
áldassék minden ember, akár eleven, akár halott,
aki szuronyra tűzve egünkre hozta a fényes napot.”

(Simon Lajos)

1945. január 18-án Pest, február 13-án pedig Buda is felszabadul. Darvas József: „Város az ingoványon” című munkájában már hangot ad a születő újnak:

„Nézem a romokat, a ledőlt házakat, a felszaggatott úttestet, a tönkrement üzleteket: a nagy változás jeleit ennek a sokat szenvedett városnak az arcán. És már nemcsak a pusztulást látom bennük és nemcsak az elkerülhetetlen ítélet beteljesülését, hanem egy új és szabad emberi közösség ígéretét is. Valami elmúlt, s valami elkezdődik.”

És 1945. április 4-én az utolsó fasiszta csapatokat is kiverték. Tavasz volt Magyarországon . . .

„Tavasz, tavasz, Napkelet fiai hozták kormosan véresen.
Nem volt bűvös királylány, de mint álomi hugod,
ifjú és szeplőtelen.

Még hörgött a fegyver. Bűntudat s szorongás képében
álltál az új elébe;
csak remélni merted, hogy fölfelé mélyül
jövöd meredélye.

De tavasz, tavasz volt, fölszállt a füst és
oszlott a gyötrelmem.

Új kor nyitánya volt, fölszállt a füst és
oszlott a gyötrelmem.

Új kor nyitánya volt — tudod — ma már történelem.”

(Garai Gábor)

Első lépésként ítéletet hirdettek a évszázados perben: a nagybirtokrendszer megszüntetésével valóra váltották a parasztság álmát és birtokába adták ősi jussát, a földet. Sánta Ferenc Húsz óra c. művében Csókos Cuha András így beszél erről: „Én, Csókos Cuha András, a méltóságos uraság szegődött cselédje, semmitlen semmivel, csak a maga szegénységével meg hat gyerekével rendelkező, nincstelen földönfutó, az uraság földjéből magamnak s mind gyermekeimnek örök időkre, a magamnak Isten s ember előtt járó földet, azaz nyolc holdat kiszakítottam. Tettem ezt a magam akarásából, gyermekségemtől való nyomorúságom és szegénységem jogából, s én ezt a földet senkinek vissza nem adom, s ami hitvány életem van, csak annak árán veheti el éntőlem még maga az Isten is!”

Juhász Ferenc „A Sántha-család” történetében állít emléket a földosztás történelmi jelentőségének és ábrázolja az „új honfoglalókat”, akik, amikor bevégezték munkájukat:

„Állnak moccanatlan. Fiatalok, vének.
Mint rakéta fölszáll szívküből az ének,
sisteregve fénylik, bejárja a földet,
a csillagpályákat: „Föl rabjai a földnek!”

A rombadőlt országban megindult az újjáépítés, az államosítások, a dolgozó nép hatalmába vette, a maga képére és akarata szerint formálta az országot.

„Új sorsot ad az ég, minden reggel bátrabb életet” — mondta Illyés Gyula, aki a „cserepezők” munkalendületéből kiolvasta a sürgetést, hogy a költőknek, az irodalomnak is állnia kell a versenyt, hirdetni, „ami volt elmúlt”, és „éled, ami elpusztult.”

A felszabadulás történelmi fordulópontjának ábrázolása kezdettől szívügye volt az irodalomnak. Még felsorolni is sok lenne azokat a verseket, elbeszéléseket, regényeket, színműveket, amelyekben a történelmi sorsfordulót, majd a „fényes szelek fujdogálása” idejének nagyszerű fegyvertényeit ábrázolják. A felszabadulást maradandó érvénnyel megrajzoló művek 1945-öt kezdenek, új történelmi korszak nyitányának tekintik. Ebben az új, rendkívül sok lehetőséget magában rejtő korszakban ábrázolják az embert is, Veres Péter szavával élve: „ahogy jön a tegnaptól és megyen a holnap felé”. Az új irodalom kezdetben nehezen küzdött meg azzal az igényes feladattal, hogy a történelem mozgó, változó folyamatát elevenítse meg, megjelölve a fejlődés irányát is. Egy ideig akadályozták az irodalom kiteljesedését a dogmatikus politika merev kívánalmai is, amelyek a sematizmus egyszerűsítő eljárásaival, gyakran a „hurrá optimizmus” a hamis idilli erőltetésével rontották még a jószándékú művek hatását is. De ezek a túlhajtások nem akadályozhatták meg, hogy az új élet ígézetéből olyan nagy művek ne szülessenek, amelyek hűen tükrözik ennek a hőskornak minden jellemző vonását.

A legújabb magyar irodalom nem abban látja feladatát, hogy egyszerű krónikát szövegezzon és a politikai elemzés illusztrátora legyen. Az eseményeket értelmezni akarja, bevilágítani a rejtettebb összefüggések világába és azzal is szembenézni, amit a régebbi szemlélet homályban hagyott. Az eredmények mellett a nehézségekre is figyelmeztet, a megtett út és a várható jövő gondjait is körvonalazza.

Irodalom és nép végre egy fogalmak lettek ebben az országban s egyre szépülő, erősödő szocializmusunk szilárd alapján a szellem napvilága ragyoghat be minden ház ablakán.

Felszabadulásunk nagyszerű korszakát igyekeznek megörökíteni a „Palócföld” szerzői is. Megyénk az úri világban a „cifra nyomorúság” hazája volt, talán a legelmaradottabb, a legszegényebb a hárommillió koldus országában. Hogy ma a múlt csak egyre halványuló rossz emlék lehet, azt dolgozó népünk szorgalmas, áldozatos munkája mellett annak a szabadságnak köszönhetjük, amely 1954. április 4-én köszöntött be hozzánk. Üdvözljük hát Váci Mihály szép szavaival:

„Szabadság! Tégy gazdaggá minket!
Gazdagság! Tárd ki szárnyainkat!
Bogárka nép voltunk — csak kaparásztuk
létünk dobozának fedelét.

Az emberiség tavasza virágzik,
— Sürögve, zsongva beporozni
virágait
miránk és vár a sor,
hogy kaptárunkba gyűljön
az egyenlő sejtekbe osztott,
illatozó nemzetj jólét.

CSUKLY LÁSZLÓ